ŠVENČIONIŲ VIEŠOJI BIBLIOTEKA

Į GYVENIMĄ – PER MIRTIES LAGERIUS

(MOISIEJAUS PREISO PRISIMINIMAI APIE KONCENTRACIJOS LAGERIŲ PRAGARĄ)

ŠVENČIONYS
2002 m.

Moisiejaus Preiso atsiminimai užrašyti Algio Jakšto.

Fotokopijos iš asmeninio archyvo.

Kompiuterinis maketas : Danutės Bučelienės

Darba parengė : Aldona Mikštienė

1. egz.

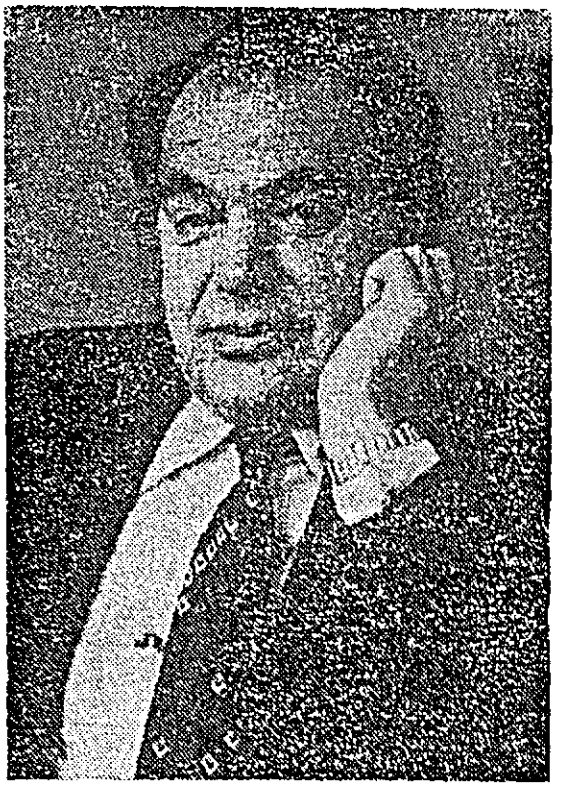

1. Moisiejus Preisas. Iš asmeninio albumo.

„Mirtis, jos baimė. Baimė išnyksta, kai nuolat būni šalia mirties, kai jos įvaizdis tampa kasdienybe.

Daug laiko praėjo nuo Antrojo pasaulinio karo, nusinešusio milijonus beprasmių aukų. Jame lyg ir nebuvo nugalėtojų, nes buvo sugriauta didžioji dalis Europos. Žmonės išgyvena to karo baisumus dar ir šiandien, nubudę iš siaubingo sapno, braukia šaltą prakaitą. Milijonai žmonių, daugiausia civilių, buvo nužudyta hitleriniuose konclageriuose. Čia atvykstančius sutikdavo su orkestru, o išlydėdavo dažniausiai per krematoriumo kaminą. Galimybių išlikti gyvam beveik nebuvo, tad net patikėti ir suvokti sunku, kaip pavyko išlikti gyvam švenčioniškiui Moisiejui Preisui (žr. pav. 1). Jis ir pats, ko gero, tiksliai negali prisiminti, kiek kartų jo, dar vaiko, gyvybė kabojo ant plauko, kiek kartų jam pavyko apgauti mirtį. Ir šis pasakojimas apie Moisiejaus patirtus išgyvenimus nuo pirmųjų karo dienų Kaune, kai, dar vokiečiams neatėjus, vietiniai baltaraiščiai puolė šaudyti žydus, apie žiaurią geto kasdienybę ir net trijų baisiausių konclagerių gyvenimo pamokas, vertas rimtos knygos. Nedaugeliui žmonių, pabuvojusių Štuthofo, Osvencimo, Dachau konclageriuose, pavyko išlikti gyviems. Bet dar ir iki jų Moisiejui Preisui bei jo šeimai teko patirti daug siaubingų akimirkų."[1]

- Aš, Preisas Moisiejus Grišovičius, gimiau Kaune 1930 metų vasario 27 dieną. Okupacijos metu buvau Kauno gete (Vilijampolėje), kur buvo laikoma 40000 žmonių. Galvažudžių gauja per vieną naktį nužudė 1500 žmonių (žydų), kitą naktį - dar apie 2300.

Moisiejaus Preiso šeima gyveno dideliame Kauno senamiesčio kieme. Čia pat buvo spaustuvė, lovų dirbtuvės, limonado cechas. „Moisiejaus tėvas Prezidento gatvėje turėjo savo parduotuvę, dirbtuves, kur buvo siuvami kailiniai dirbiniai. Dirbdamas vienas tėvas išlaikė šeimą. Visos trys vyresnės seserys mokėsi aukštosiose mokyklose, o jis jau buvo mokinys. Draugiškai čia gyveno ir žydai, ir lietuviai, vaikščiodavo vieni pas kitus į svečius. Geriausias Moisiejaus draugas buvo lietuvis Albinas. Su juo jie ištisas dienas praleisdavo kartu. Dažnai bėgdavo į uostą.

Visa ši idilija baigėsi 1941-ųjų birželio 22 d. Buvo sekmadienis. Vienuolikmetis Moisiejus su savo draugais žiūrėjo spektaklį, kuris buvo netikėtai nutrauktas. Vaikams buvo liepta eiti į namus, nes prasidėjo karas. Atbėgęs į kiemą, Moisiejus sutiko savo draugą Albiną, kuris pasakė, kad reikia būti atsargiam, nes policininkai gaudo visus žydus.

Namuose jau ruošėsi karui, vyravo keista įtampa ir savotiška artėjančių kančių nuojauta. Netrukus į namus pas Preisus atėjo kiemsargė Albino motina. Ji liepė visiems sėdėti tyliai, niekur neiti iš namų, nes baltaraiščiai, tarp kurių buvo ir jos vyresnysis sūnus, ruošiasi šaudyti žydus. Pati gi, pasiėmusi bulvių ir atsisėdusi prieangyje, pradėjo jas skusti.

- Sėdėdami girdėjome, kaip artėja baltaraiščiai, klausė moters, ar čia nėra žydų. Ji atsakė, kad ne, o sūnus, nors ir žinojo, kad mes čia gyvename, matyt, neišdrįso pasipriešinti motinos valiai. Albino motina pas mus išbuvo iki ryto. Per tą laiką patyrėme nemažai siaubo akimirkų. Girdėjome, kaip aidi šūviai, tik vėliau sužinojome, kad prie sienos buvo sušaudytos mūsų kieme gyvenusios žydų šeimos, atvažiavo ir pirmieji vokiečiai, - pasakoja apie pirmąją karo dieną patirtus išgyvenimus Moisiejus Preisas."[2]

Taip praėjo pirmoji baimių diena. Tačiau taško čia padėti negalima. „Vokiečiai Kaune greitai įvedė savo tvarką. Žydams buvo uždrausta eiti į parduotuves"[3] (nors beveik visos dabartinėje Laisvės alėjoje esančios parduotuvės priklausė žydams), „sėdėti skveruose ant suoliukų – už visus tuos nusižengimus žmogus galėjo būti sušaudytas be jokio teismo. Mieste nuolat buvo šaudoma. Dažniausiai mirtimi bausdavo žydus. Žmonės šiek tiek įprato prie tų suvaržymų, tai vienur, tai kitur pavykdavo gauti maisto. Bet atėjo diena, kai buvo paskelbtas įsakymas visiems žydų tautybės asmenims, dar likusiems gyviems, per 24 valandas palikti savo namus ir persikraustyti į Vilijampolėje kuriamą getą (žr. pav. 4, 5). Nepaklusti šiam įstatymui buvo tolygu mirčiai. Preisų šeimai teko palikti puikiai įrengtą butą. Pasiėmė tik būtiniausius daiktus, dar vylėsi, kad pavyks grįžti ir kažką pasiimti. Deja, tai tebuvo neišsipildžiusi svajonė. Peržengus geto ribą, iš čia tebuvo tik du keliai: vienas į devintą fortą ir ten laukiančią mirtį, kitas ilgesnis"[4] – į mirtį per konclagerius.

Geto ribose žydams buvo galima vaikščioti tik su Dovydo žvaigžde priekyje ir nugaroje. Žydai, jų tarpe ir Moisiejus, nešiodavo plytas iš vienos krūvos į kitą be jokio tikslo (žr. pav. 7).

- O baltaraiščiai akylai tave stebėdavo, nužiūrėdavo nuo galvos iki kojų, - pasakoja Moisiejus.

Visi dirbantys žydai turėjo „gyvenimo" kortelę, todėl retkarčiais gaudavo maisto (žr. pav. 7).

- Na, tiesiog gaudavome dubenėlį žalio skysčio. Ir tai tik tie, kurie turėjo kur įsipilti, - prisimena tuo metu dvylikametis Moisiejus.

Jo talpa maždaug vienas litras, jis skiriamas 5 ar net 15 žmonių. Ir tai viskas.

Žydus vedė dirbti kur nors už geto ribų, ten geri žmonės duodavo truputį maisto, tačiau atgal į getą grįžtant, žydai buvo įleidžiami tik nuogi, kad negalėtų nieko įnešti (žr. pav. 12, 13). Daugelis jų rizikuodavo: permesdavo ryšulėlį per tvorą ir vėliau, jei

---

[1] Jakštas A. Į gyvenimą – per mirties lagerius. // Švenčionių kraštas. 2001 Nr. 59. P. 1, 2.
[2] Jakštas A. Į gyvenimą – per mirties lagerius. // Švenčionių kraštas. 2001 Nr. 59. P. 2.
[3] Jakštas A. Į gyvenimą – per mirties lagerius. // Švenčionių kraštas. 2001 Nr. 59. P. 2.
[4] Jakštas A. Į gyvenimą – per mirties lagerius. // Švenčionių kraštas. 2001 Nr. 59. P. 2.

pasisekdavo, pasiimdavo. Vaikų netikrino, todėl Moisiejus su draugais dažnai pernešdavo kelias bulves. Jei pagaudavo, duodavo 25 kirčius lazda. Egzistavo slaptas geto turgus, kur vykdavo keitimasis prekėmis. Netgi pašalusi bulvė buvo didžiausias skanėstas. Įvairioms bausmėms ir kartuvėms gete buvo atskira aikštė. Žydus šaudydavo nuogus. Mažus vaikus perplėšdavo pusiau arba trenkdavo galva į medį arba į žemę (žr. pav. 47). Vaikų neatiduodančias motinas žudė kartu. Yra pasitaikę atvejų, kuomet policininkai, pamatę, kaip žudo vaikus, pabėgdavo, negalėdami iškęsti šių baisių reginių. Lietuvių nacistai taip pat dalyvaudavo žydų tautybės žmonių žudyme (žr. pav. 22, 24, 25, 26, 27, 28). Patys vokiečiai nešaudė, tik duodavo nurodymus. Lietuvių šaudyti niekas nevertė, tai buvo daroma savo noru, norint pasipelnyti. Dauguma žydų buvo turtingi, atėmus rūbus, buvo galima rasti nemažai vertingų daiktų. Po sušaudymo patys lietuviai sutvarkydavo aikštę. 1943 metais likvidavo Kauno getą.

- Neliko nieko, tik kaminai ir daugybė žmonių kaulų, kuriuos rasdavo po sprogmenų mėtymo į getą, - prisimena Moisiejus (žr. pav. 18, 20).

(1941 metais Kauno gete kovo 26-28 dienomis vaikų akcijos metu buvo nužudyta 1600-1800 vaikų, ne vyresnių kaip 12-13 metų. Rugsėjo 26 dieną nužudyta daugiau kaip 1000 žmonių. Spalio 4 dieną mažosios akcijos metu buvo nužudyti 1845 suaugę žmonės ir 200 vaikų (žr. pav. 19, 21)).

Jau sukako 55 metai, kai buvo išlaisvinta Dachau - nacistinė koncentracijos stovykla. Tai nepamirštama diena ne tik Moisiejui, bet ir tiems 32 tūkstančiams iš 31 šalies kalinių, kurie išliko gyvi. Taip pat tai atminties diena (balandžio 29 d.) tų tūkstančių nukankintų, sušaudytų, sudegintų krematoriumuose. Niurnbergo tarptautinis tribunolas savo nuosprendyje nurodė: „Lieka tiesa, kad kariniai nusikaltimai buvo vykdomi tokiu mastu, kokio dar nežinojo karų istorija." Nacistinės Vokietijos ir jos okupuotų šalių teritorijoje buvo pastatyta 14 tūkstančių įvairių koncentracijos stovyklų ir jų filialų. Per šį pragarą praėjo maždaug 20 milijonų žmonių, tačiau 12 milijonų iš jų nesulaukė išlaisvinimo. Jų tarpe ir 1 milijonas 600 tūkstančių vaikų. Labiausiai žinomi buvo Osvencimas, Buchenvaldas, Dachau, Mauthauzenas, Ravensbrukas, Zaksenhauzenas. Viena iš pirmųjų koncentracijos stovyklų tapo Dachau, ji pastatyta 1933 metais.

Likvidavus Kauno getą, 1943 metais Moisiejų išvežė į nacistinę Vokietiją, Štuthofo koncentracijos stovyklą (žr. pav. 15, 23).

- Mus išrikiavo, apžiūrėjo iš visų pusių: žiūrėjo rankas, kojas, o ypač dantis.

Osvencimas - amžini mūsų namai,
Iš kur negrįžtama.

Prarandame ten sesę, brolį,
Prarandam tėvą, motiną ir viltį,
Sudegina tenai gyvus.

Osvencimo koncentracijos stovykla (žr. pav. 2, 30, 31, 32, 33). Netgi dabar baisu tai prisiminti. Visa stovykla buvo aptverta spygliuota dviejų eilių tvora, kuria tekėjo elektra (žr. pav. 58). Priėjus arčiau tave nutrenkdavo. Esesininkų žvėriškumas buvo baisus. Stovykloje buvo sukurta naikinimų sistema. Užmušdavo už tai, kad nepasakydavai savo numerio vokiškai, negalėjai padaryti kokių nors fizinių pratimų, mušė einant į darbą ir iš darbo, pjudė šunimis ir žudė tiesiog šiaip sau, pramogaudami. Apie žvėriškumus šioje stovykloje reikėtų rašyti atskirai. Po dviejų mėnesių buvimo šioje stovykloje mus atskyrė, susodino į mašiną ir nuvežė į stotį. Mes džiaugėmės, pabėgę nuo siaubo. Džiaugėmės, nors ir nežinojome, kas mūsų laukia. Susodino į priekinį vagoną ir kažkur nuvežė. Po kiek laiko išlaipino nežinomoje stotyje ir, sustiprintos esesininkų sargybos su šunimis lydimi, atvykome į naują stovyklą.

Žiūrėkit, kaip kraupiai
rūksta kaminai,
Ten dega mūsų broliai...

Tai buvo Dachau koncentracijos stovykla. Dachau - tai ištisas lagerių kompleksas, įsikūręs milžiniškame plote (žr. pav. 40). Mus čia taip pat sutiko su orkestru kaip brangiausius svečius. Belieka tik stebėtis vokiečių cinizmu ir keistu noru pasityčioti iš mūsų, iš pasmerktųjų. Atvykusius porą savaičių laikė karantine, o po to nuvarė statyti naujo lagerio Lamberg - 1. Per trumpą laiką buvo pastatytas ne tik lageris, bet ir didžiulė karinė gamykla, kuri gamino lėktuvų detales. Mes dar nežinojome, kad išeiti iš Dachau galima tik per krematoriumo kaminą. O kol kas mes ėjome per pagrindinius vartus, virš kurių didelėmis raidėmis buvo parašyta „Arbeit macht frei" - „Darbas išlaisvina žmogų." Toliau mus nuvedė į dušą, kur išrengė ir nukirpo. Davė dryžuotą aprangą, 81856 numerį ir raudoną medžiaginį politinio kalinio trikampį. Apgyvendino ketvirtame bloke. Šiame barake buvo daugiau kaip 200 vaikų nuo 6-7 metų ir vyresnių. Nuo stovyklos mus skyrė specialūs vartai. Aplink lagerį buvo užrašai: ACHTUNG! TODESZONE! UWAGA! STREFA SMIERCI! СТОЙ! НЕ ПЕРЕСТУПАЙ! ГРОЗИТ СМЕРТЬ! (žr. pav. 42). Mes, jau šiek tiek pagyvenę stovykloje, žinojome, kur veža žmones, o jie nežinojo nieko. Galvojo, kad juos veža į kurortą. Juk sutikdavo orkestras. Stovyklos pradžioje buvo išpaišyti gražūs namai, vaikai sėdėjo, žaidė smėlyje arba šiaip atskirtame kieme. Ten sodindavo tik gražius vaikus, kai atsirasdavo „šviežesnių", „naujesnių", šiuos nužudydavo ir pasodindavo kitus. Iš turtingų žydų paimdavo lagaminus, duodavo lapuką, kad vėliau

galėtų atsiimti daiktus. Atvykusius vesdavo į dušus, sakydavo, kad reikia nusiprausti. Žmonės eidavo ramiai, tikėdami tuo, o dušai atrodė labai tikroviški, tačiau iš čiaupo bėgdavo ne vanduo, o eidavo dujos (žr. pav. 41, 43). Taip po 10-15 minučių mirdavo minia žmonių. Juokinga, nes žmonėms, einantiems į dušą, duodavo muilo, rankšluostį. Tačiau kraupu vien pagalvojus, kad tas muilas buvo pagamintas iš kitų tokių pat žydų. Nunuodyti žmonės buvo vežami į krematoriumą per „mirties kelią", taip mes jį vadinome. Ten guldomi į krosnį po du ir deginami. Iš riebalų, kurie nutekėdavo degant žmonėms, gamino muilą, o pelenai buvo naudojami laukams tręšti (žr. pav. 44, 45). Kaulus smulkindavo tam, kad paslėptų bet kokius nusikaltimo pėdsakus (žr. pav. 48). Atsirasdavo žmonių kaukolių pylimai. Pelenai buvo siunčiami žydų artimiesiems, kuriems buvo pasakoma, jog žuvo arba įvyko nelaimingas atsitikimas. Už pelenus vokiečiai reikalavo didelių pinigų, o pildavo juos į balionėlius nuo dujų, kuriomis jie buvo nužudyti. Mes tas dėžutes vadinome urnomis (žr. pav. 39, 49). Artimieji gaudavo saujelę pelenų, manydami, kad tai būtent jų artimųjų palaikai. Be krematoriumų ir „dujų kamerų" buvo kankinimo kėdės. Mes jas vadinome ožiais (žr. pav. 38). Virš jų kabojo užrašas vokiečių kalba, kurį išvertus reiškė: „Meilė Tėvynei" (t.y. Vokietijai), (žr. pav. 36). Buvo įvairių kankinimo būdų: kabindavo žmogų už kaklo, už rankų, už kojų kol lūždavo kaulai, ir žmogus, neištvėręs skausmo, mirdavo (žr. pav. 37). Ypatingai šaudė šventikus ir rabinus. Atskirti buvo nesunku. Rabinas mirdamas nenusiimdavo kepurės (žr. pav. 63). Nustebau pamatęs, kad ne tik žmonės vaikšto sunumeruoti, bet netgi rykštės turėjo savo numerį, tai bylojo apie vokiečių tvarką stovykloje (žr. pav. 57).

Už stovyklos teritorijos mūsų niekur neleisdavo, todėl ir kontaktų su kitomis stovyklomis bei jų kaliniais neturėjome. Kartais iš šio barako paimdavo vaikų grupes, kurios kažkodėl atgal jau nebegrįždavo. Mes nieko nežinojome nei apie medicininius eksperimentus, nei apie tyrimus, daromus su gyvais žmonėmis. Apie pogrindinės organizacijos buvimą aš sužinojau gerokai vėliau. Pogrindininkai darė didžiulį darbą: rizikuodami gyvybe, gelbėjo vaikus ir paauglius, padėdavo nusilpusiems kaliniams, padėdavo išvengti krematoriumo. Tiktai jų rizikos dėka daugelis paauglių ir suaugusiųjų, taip pat ir aš, galėjo grįžti į tėvynę Lietuvą.

Per 55 metus iš atminties išsitrynė šių puikių žmonių pavardės. Jiems padedant aš buvau pervestas (Lancberge Nr. 1 Dachau). Aš dirbau geležinkelyje lėtai, todėl prižiūrėtojas užsirašė mano numerį. Darbe per dieną mirdavo 25 - 30 žmonių. Labiau patyrę patarė man pasikeisti su kuriuo nors iš mirusiųjų marškinius, o taip pat ir numerį. Taip išvengiau mirties. Tam, kad darbininkai būtų stipresni, jiems liepdavo sportuoti, vaikščioti varlyte. Svarbiausia buvo eiti greta suaugusiųjų, greta stipresnių todėl, kad

vaikai niekam nebuvo reikalingi. Keletą metų visiems sakiau, kad man 16 metų, tuo tarpu pačiam buvo 11 ar 12. Daugeliui vokiečių sakiausi esąs lietuvis, kadangi gerai mokėjau lietuvių kalbą. Lenkai kiekvieną rytą meldėsi su kunigu, ir niekas negalėjo jiems to uždrausti. Nepadėjo netgi rykštės. Tai sukeldavo įniršį ir pagarbą. Žmonių rūšiavimas vyko ne tik pagal išvaizdą, kūno sudėjimą, bet ir pagal ūgį. Buvo ištiesiama virvutė: kas palietė - į dešinę dirbti, kas ne - į kairę mirti. Aš paliečiau, todėl nuėjau nešioti maišų su cementu. Cementas buvo šiltas, tai suteikdavo šiek tiek jėgų žvarbią žiemos dieną. Apsirengti gavome „pižamą", o apsiauti - klumpes.

Paskutinėmis to neramiojo karo dienomis (1945 m. balandžio mėn.) pasiekė žinios, kad esesininkai išveža iš stovyklos kalinius ir pakeliui juos naikina. Dabar yra dokumentais patvirtinti duomenys, kad vieno tokio transportavimo metu iš kolonos, kurioje buvo 7000 žmonių ir kuri buvo išvesta likus trim dienoms iki išlaisvinimo, t.y. 1945 m. balandžio 26 d., gyvų liko 15 žmonių.

Taip naciai naikino savo kruvinų nusikaltimų pėdsakus, o taip pat ir tų nusikaltimų liudytojus. 1945 m. balandžio 29 d. mane 10000 kalinių kolonoje vedė į Alpių pusę (žr. pav. 3). Atvedė prie Miultalio kaimo, o 1945 m. gegužės 2 d. amerikiečių armija mus išlaisvino. Visa kolona buvo išgelbėta nuo neišvengiamos pražūties. Taigi laisvė! Po išlaisvinimo į buvusių kalinių rankas pateko SS ir gestapo šefo Himlerio 1945 m. balandžio 14 d. įsakymas apie mūsų stovyklos kalinių sunaikinimą. Išlaisvinus stovyklą, buvo rasta daug dokumentų, medžiagos, liudijančios apie tai, kad Dachau buvo daromi įvairūs medicininiai ir biologiniai eksperimentai su gyvais žmonėmis (žr. pav. 53). Šie bandymai buvo daugelio žmonių mirties ir sužalojimo priežastis. Visus šiuos baisumus vykdė trijose tyrimų stotyse: maliarijos, flegmonos ir aviacinėje. Maliarijos stotyje bandymams vadovavo gydytojas - žudikas profesorius Šilingas. Sveiką žmogų užkrėsdavo maliarija: egiptietiška, itališka, Madagaskaro, australiškąja. Užkrėsdavo įkandus specialiai paruoštiems uodams. Po to „gydydavo" įvairių „skiepų" pagalba. Dažniausiai žmonės mirdavo.

Flegmonos stotyje bandymus darė SS gydytojas Štiutcas. Sveikam žmogui darydavo pūlių, paimtų iš ligonio žaizdų, injekciją. Ant bandomojo kūno atsirasdavo baisios pūvančios žaizdos, labai skausmingos ir dvokiančios. Vienus gydydavo chirurginiu būdu, kitus - įvairių vaistų pagalba. Dauguma bandymų pasibaigdavo mirtimi.

Trečioji stotis vadinosi aviacinė. Viskas, kas čia vyko, buvo paslaptis, kadangi tyrinėjo nacistinė aviacija. Stočiai vadovavo SS gydytojas Rašeris. Daug kalinių pabuvojo šioje stotyje, tačiau gyvas neliko niekas. Čia buvo bandoma, kaip žmogaus organizmas reaguoja į žemus ir aukštus slėgius. Sveiką kalinį uždarydavo į barokamerą ir sukurdavo

mažų ir didelių aukščių slėgį. Stebėjo, kaip žmogaus organizmas į tai reaguoja, kada žmogus praranda sąmonę. Prietaisai registruodavo visus pokyčius organizme. Dažnai kraujas išsiliedavo į plaučius, ir žmogus mirdavo. Taip pat čia buvo daromi organizmo peršaldymo bandymai. Kaliniui liepdavo eiti į specialų baseiną, žemindavo temperatūrą. Kai žmogus prarasdavo sąmonę, imdavo kraujo iš kaklo srities analizei. Po to bandydavo įvairių šiluminių metodų pagalba grąžinti žmogų į pirminę būseną. Po šių bandymų gyvas nelikdavo niekas, ir iki šio laiko niekas nežino tikro šių eksperimentų aukų skaičiaus. Žinoma tik, kad šis skaičius buvo didžiulis, kadangi kai kuriuose eksperimentuose dalyvaudavo 100 kalinių grupės.

1945 metų lapkritį amerikiečių karo teismas teisė 40 esesininkų – žudikų iš stovyklos apsaugos bei jų patarnautojų. 36 teisiamieji buvo nuteisti mirti pakariant. Dar dabar akyse regiu jų veidus. Jaunuoliai ir jaunuolės. Taip, būtent jauni žmonės (žr. pav. 64). Moterys taip pat bausdavo, mušdavo ir netgi dar griežčiau.

Prasidėjo ilgas ir varginantis kelias namo, į Lietuvą. Iš Berlyno nuvykau į Lenkiją, o iš čia – į Vilnių. Į namus vykau be jokių dokumentų, teturėjau amerikiečių keturiomis kalbomis išduotą pažymą, kad man būtų suteikta pagalba. Kai grįžau į Lietuvą, neturėjau nieko. Pirmoji mintis buvo nuvykti į Kauną, į namus. Jau žinojau, kad iš visos šeimos tik aš vienas likau gyvas. Atvykęs į Kauną, radau mūsų bute apsigyvenusią šeimą. Duris atidariusi moteris išklausinėjo, kas aš esu, tačiau įsileisti manęs nenorėjo. Skaudu buvo žiūrėti į tuos daiktus, kurie kažkada priklausė man, kurie priminė malonias akimirkas, šeimą. Paprašiau vienintelio dalyko – dviračio, už kurį būčiau galėjęs gauti maisto ir pastogę (tuo metu nakvodavau geležinkelio stotyse, parkuose ir pan.). Atsakymas buvo neigiamas. Moteris sakėsi išmetusi jį lauk. Tuomet nusprendžiau nueiti pas kiemsargę, juk norėjau tik atgauti savo dviratį. Šios neradęs dar kartą įsmukau į namus, norėdamas žvilgtelti, tačiau, nieko iš naujųjų šeimininkų negavęs, buvau išvytas lauk. Dabar teturiu nuotrauką, kurią man išeinant padarė sutiktas nepažįstamas fotografas. Išeidamas girdėjau, kaip mūsų laikrodis muša valandas, - lėtai ir nedrąsiai skambėjo iš Moisiejaus Preiso lūpų.

P R I E D A I

Šioje vienintelėje, nors ir prastos kokybės, fotonuotraukoje - visa Preisų šeima 1939 m. gegužę (gyvas išliko tik vienas Moisiejus): pirmoje eilėje - Moisiejus ir sesuo Riva, antroje - seserys Berta ir Dvora, trečioje - tėvas, motina ir sesers Dvoros vyras.

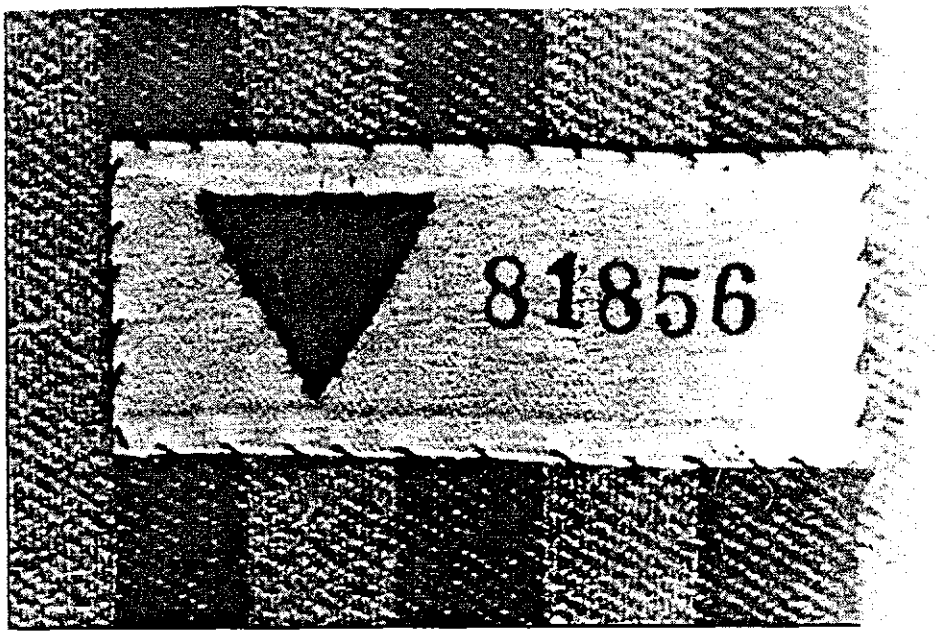

M. Preiso - Dachau koncentracijos stovyklos kalinio - numeris.

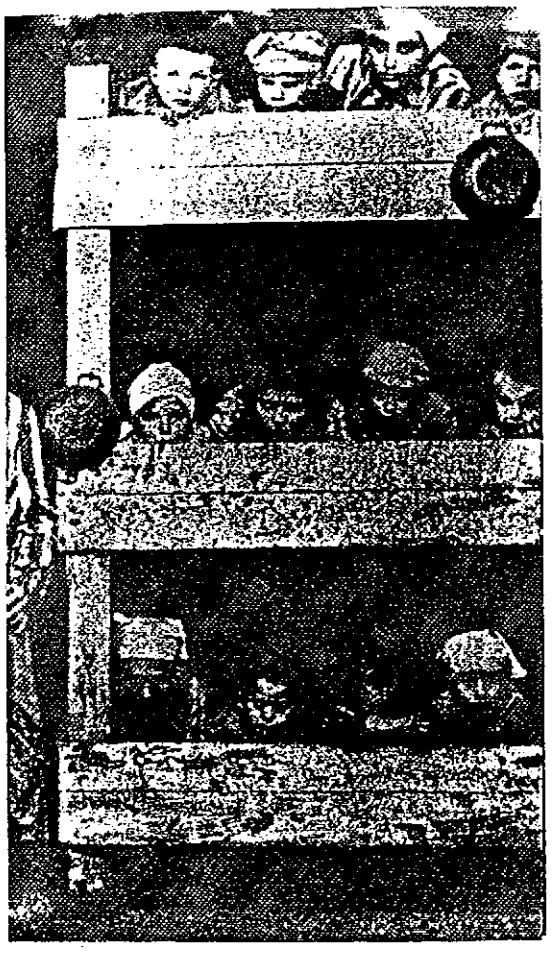

2. Osvencimo koncentracijos stovykla. Vaikų barakas.

3. Dachau koncentracijos stovykla. Alpės, netoli Miultalio kaimo. 1945 m. balandžio 26 d. Pirmojo transportavimo aukos.

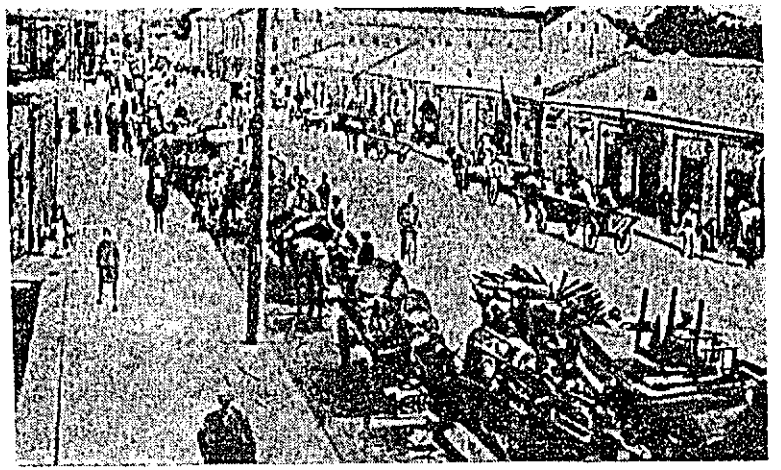

4. Kaunas. Į Kauno getą vykstančios žydų šeimos.

5. Kauno getas.

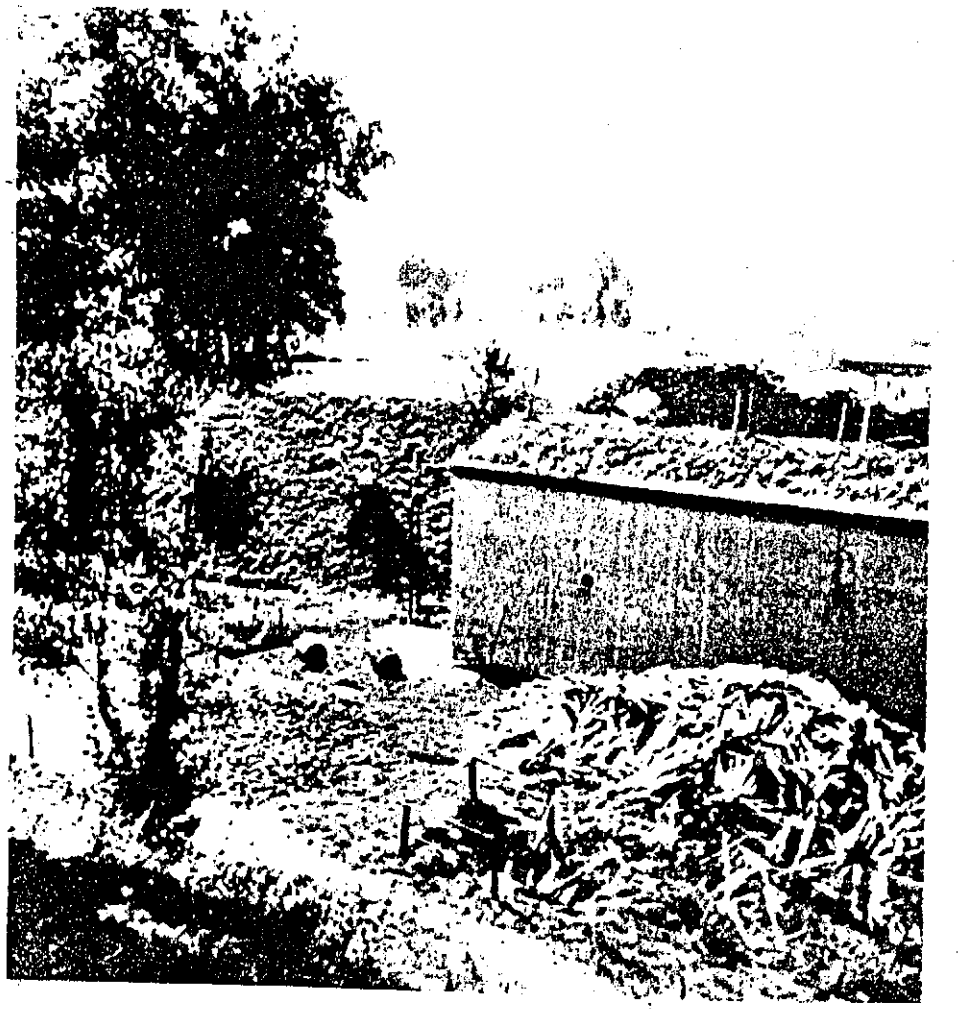

6. Kaunas. IX-as fortas.

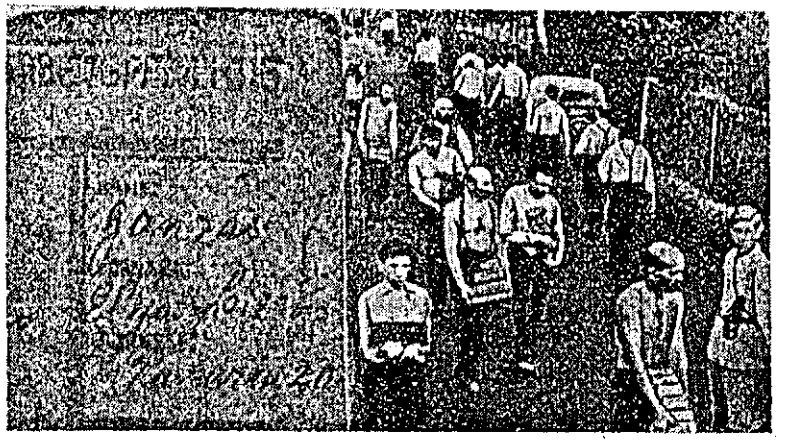

7. Kauno getas. Kairėje – kortelė, įrodanti, kad esi dirbantis. Turėdamas šią kortelę gauni maisto daviną. Dešinėje – iš vienos vietos į kitą, be jokio tikslo, plytas nešiojantys kaliniai. Darbas tęsiasi tol, kol tai atsibosta prižiūrėtojui.

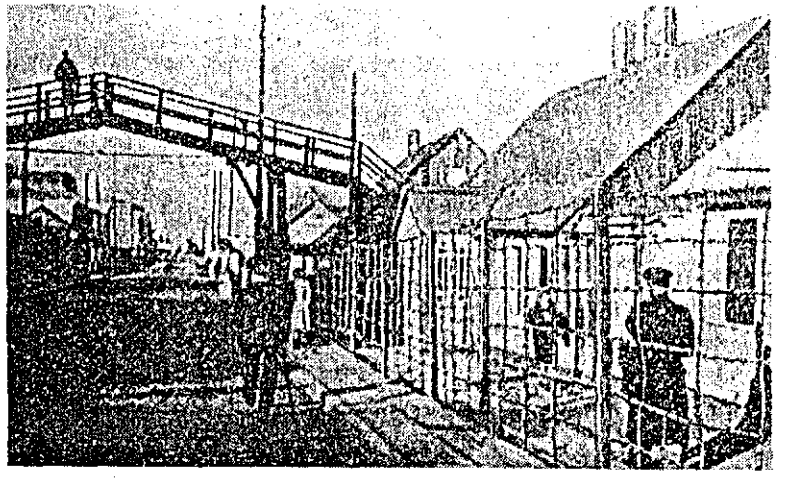

8. Kauno getas. Geto teritorija buvo centrinėje Kauno gatvėje, kuri nuo geto buvo atitverta spygliuota tvora. Miesto gyventojams susisiekimui pastatytas tiltas.

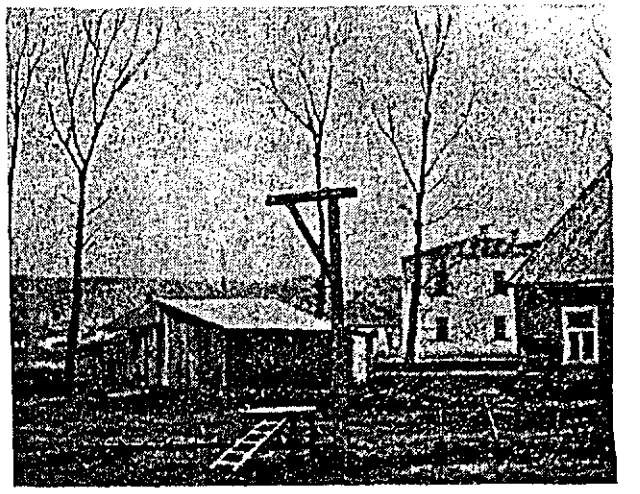

9, 10. Kauno getas. Naciai sugalvojo pretekstą dar vienai akcijai. Jie pranešė, kad žydas, pavarde Мек, šaudė į komendantą. Šiuo pagrindu jis buvo pakartas, o gete esantys žydai išvežti į IX-tą fortą. Мек kartuvėse kabojo visą savaitę, jo mirtį stebėjo ne tik kaliniai, bet ir žmona su vaikais.

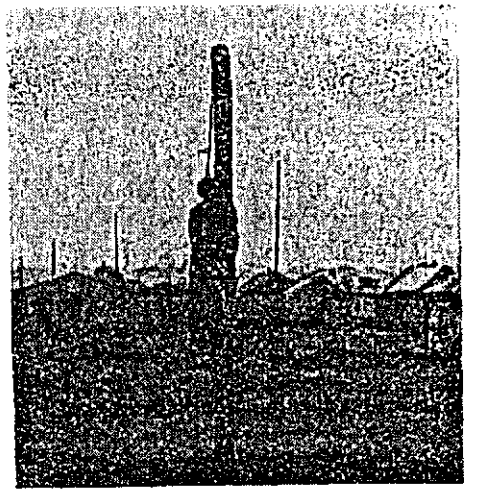

11. Kauno getas.

12. Kauno getas. Pagrindinis įėjimas. Policininkai apieško į getą einančius kalinius.

13. Kauno getas. Po darbo atgal į getą varomi kaliniai. Drabužiai paliekami prie įėjimo tam, kad nebūtų įsinešamas maistas. Už vieną įsineštą bulvę – 25 rykštės kirčiai.

14. Kauno getas. Slapta geto mokykla.

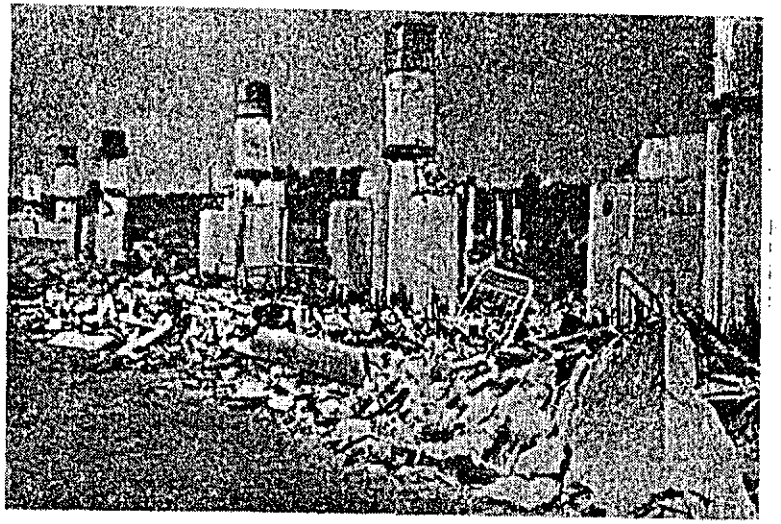

18, 20. Kauno getas. 1944 metai. Likvidavus Kauno getą, kaliniai buvo vežami į Vokietiją, tačiau kai kurie pasislėpė geto rūsiuose. Naciai nusprendė likusius kalinius sunaikinti susprogdinant getą.

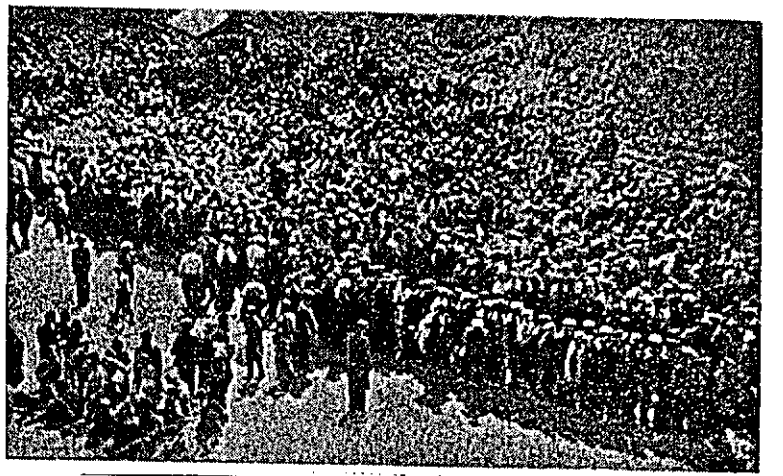

19. Kauno getas. Vyksta „Didžioji akcija", kurios metu gete esantys žydai rūšiuojami pagal fizinį pajėgumą. Pajėgūs dirbti varomi į darbą, o silpni siunčiami į IX-tą fortą.

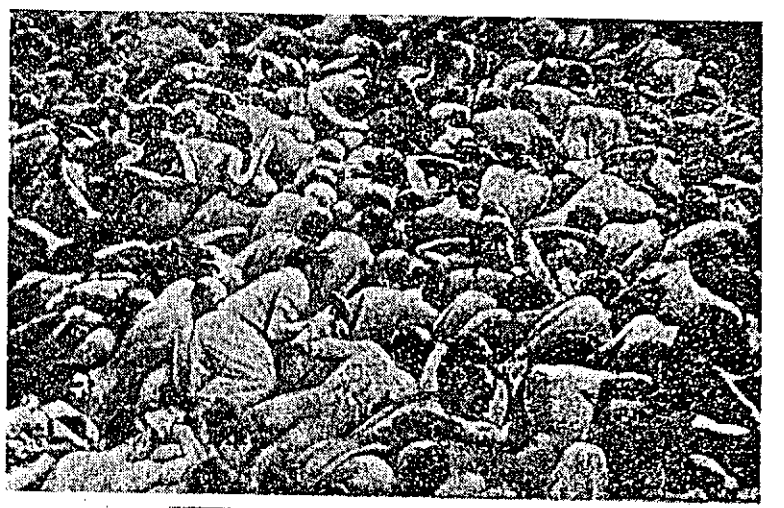

21. Kaunas. IX-as fortas. „Didžiosios akcijos" aukos.

22. Kaunas. Garažas, 1941 metų birželis. Akcija paruošta keturiasdešimčiai žydų. Akciją vykdo lietuviai savanoriai.

23. Štuthofo koncentracijos stovykla. Į stovyklą atvežti kaliniai.

24. Kaunas, netoli tilto per Nemuną. 1941 metai. Lietuvių savanoriai sušaudo žydus.

25, 26, 27, 28. Kauno fortas. Lietuvių savanoriai sušaudo žydus. Šiose akcijose vokiečiai nedalyvavo.

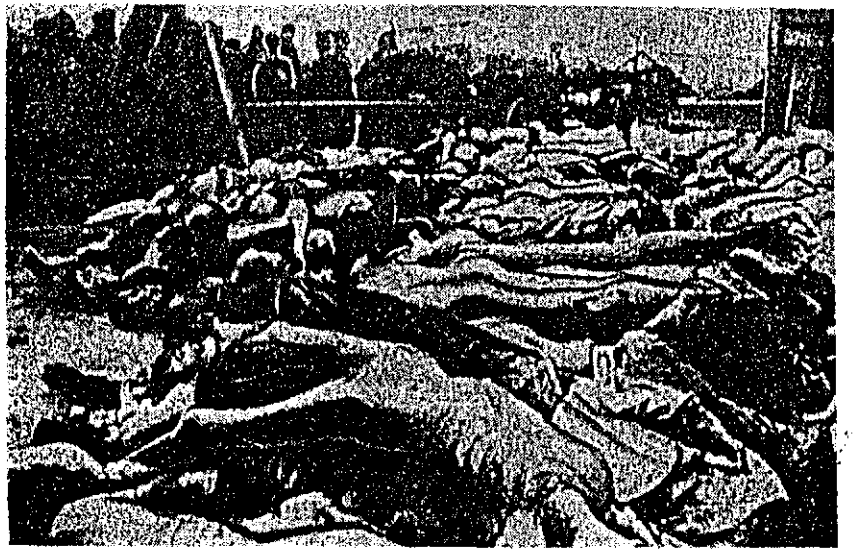

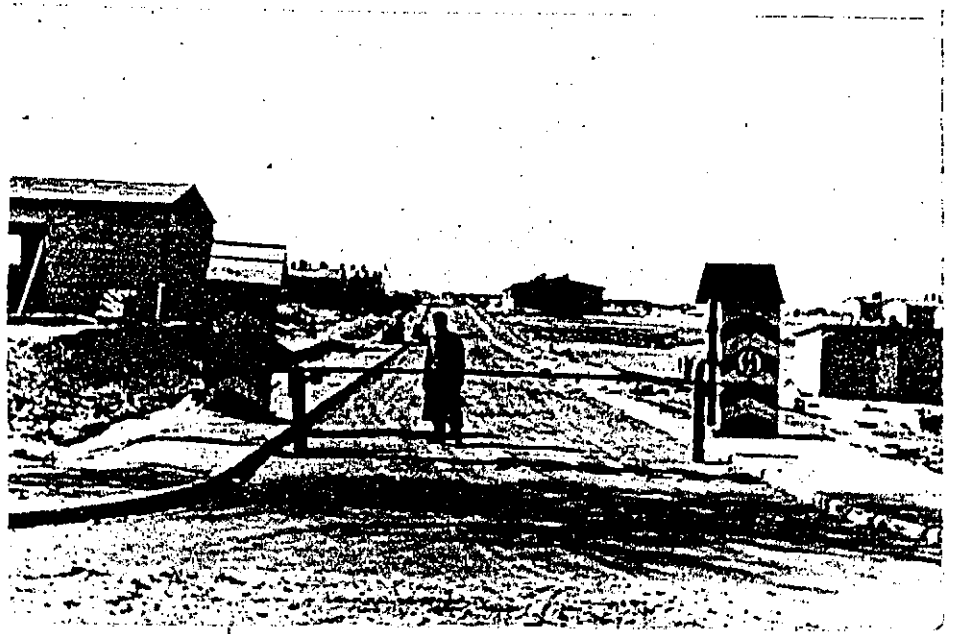

30. Osvencimo koncentracijos stovykla. „Mirties kelias" – kelias į krematoriumą. Kairėje – stovyklos sandėliai.

31. Osvencimo koncentracijos stovykla. Stovyklos barakai. Vyksta statybų darbai (šie darbai vyko per visą

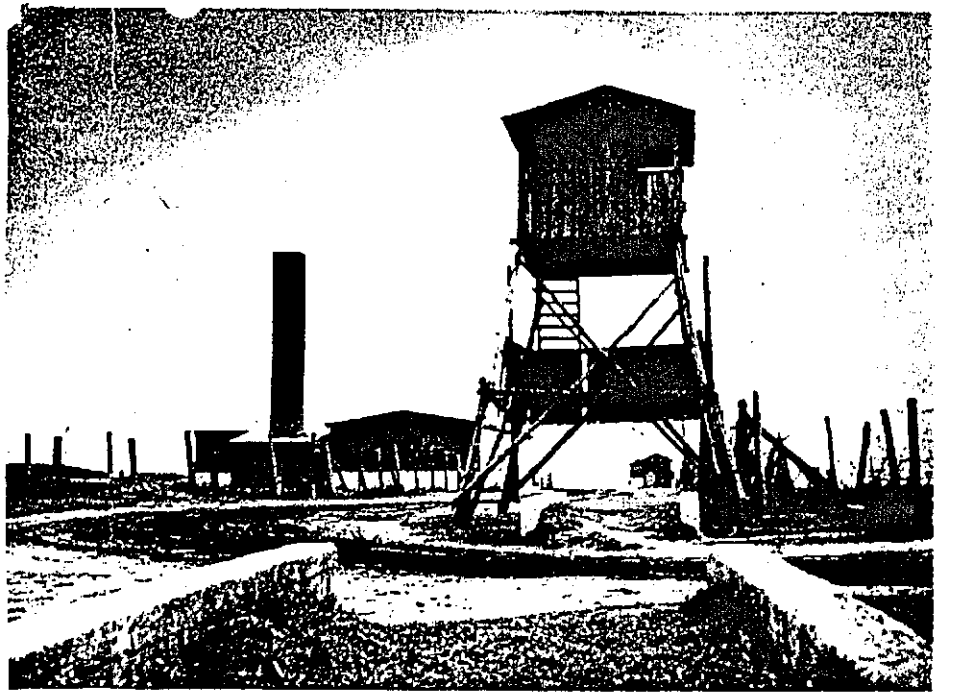

32. Osvencimo koncentracijos stovykla. Kairėje – pirmas krematoriumas. Dešinėje – sargybinio bokštas. Priekyje – vieta, kur guldomi nunuodyti kaliniai, kurie vėliau vežami į krematoriumą.

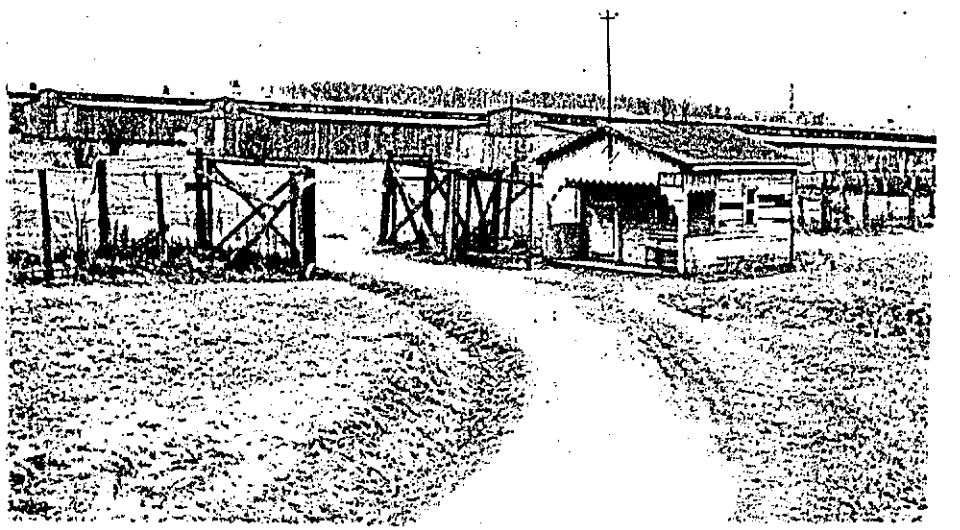

33. Osvencimo koncentracijos stovykla. Pagrindinis įėjimas į lagerį, kalinių prižiūrėtojo (budėtojo) postas.

34. Osvencimo koncentracijos stovykla. Atvežti žmonės vedami į krematoriumą.

35. Osvencimo koncentracijos stovykla. Kaliniai dirba stovyklos teritorijoje.

36. Osvencimo koncentracijos stovykla. Vykdoma bausmė (kaliniui liepiama įlipti į dėžę su stiklo šukėmis, priverčiama žiūrėti į užrašą „Liebe zum Vaterland" – „Meilė tėvynei" (t.y. Vokietijai).

37. Osvencimo koncentracijos stovykla. Kalinio kankinimo būdas, kabinant žmogų už rankų, kol lūžta kaulai ir jis, neištvėręs skausmo, miršta. Po kojomis yra nuožulni plokštuma.

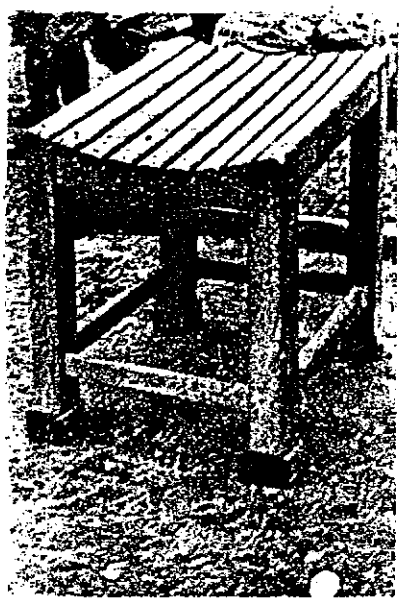

38. Osvencimo koncentracijos stovykla. Kėdė, ant kurios vykdomos bausmės, arba „ožys".

39. Osvencimo koncentracijos stovykla. Dėžutės nuo dujų, į kurias vėliau pilami kalinių pelenai, kurie siunčiami mirusiųjų artimiesiems. Kaliniai šias dėžutes vadino „urnomis".

40. Dachau koncentracijos stovykla.

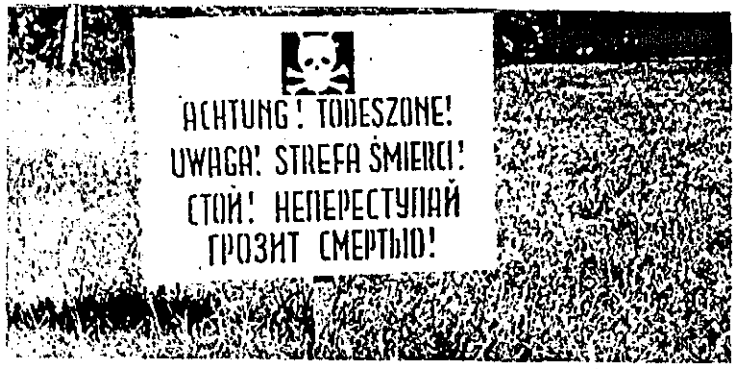

42. Dachau koncentracijos stovykla. Užrašai, juosę visą stovyklą.

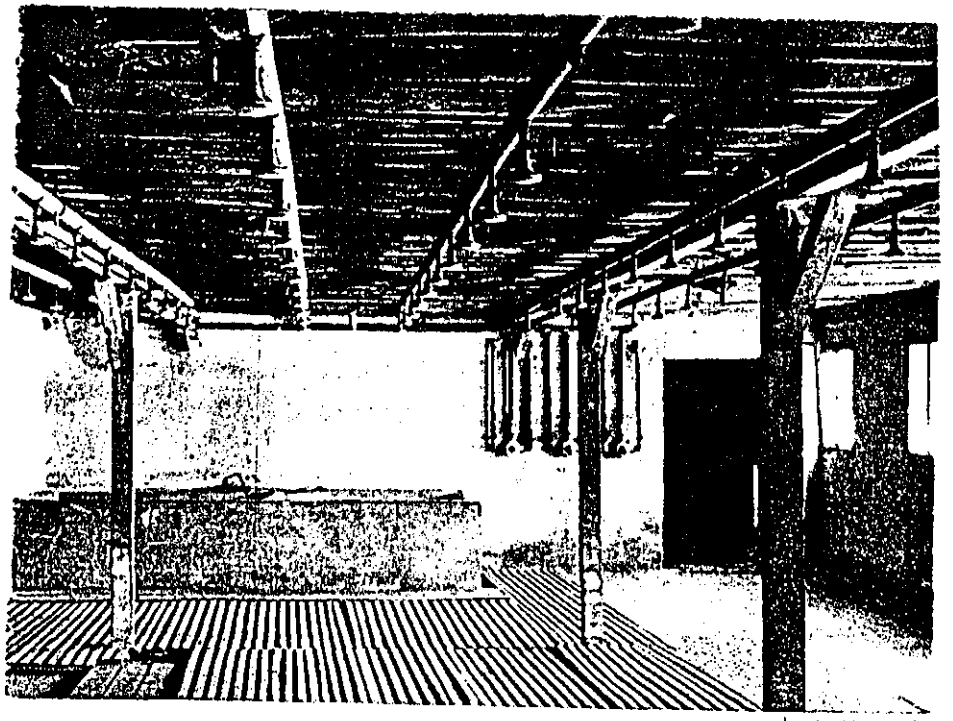

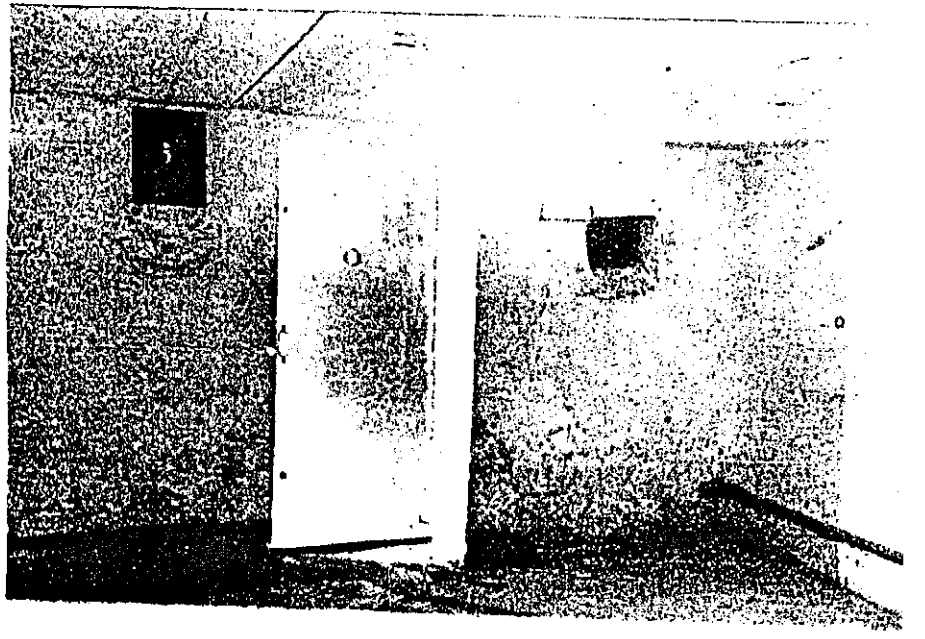

41, 43. Dachau koncentracijos stovykla. Dušai. Nusirengimo kambarys. Iš šių čiaupų niekuomet netekėjo vanduo. Kalinius prausdavo kartu

44. Dachau koncentracijos stovykla. Naujai pastatytas krematoriumas.

45. Dachau koncentracijos stovykla. Krematoriumo krosnys. Jų apačioje stovi dubenys, į kuriuos nuteka degančių žmonių riebalai, kurie vėliau naudojami muilo gamybai.

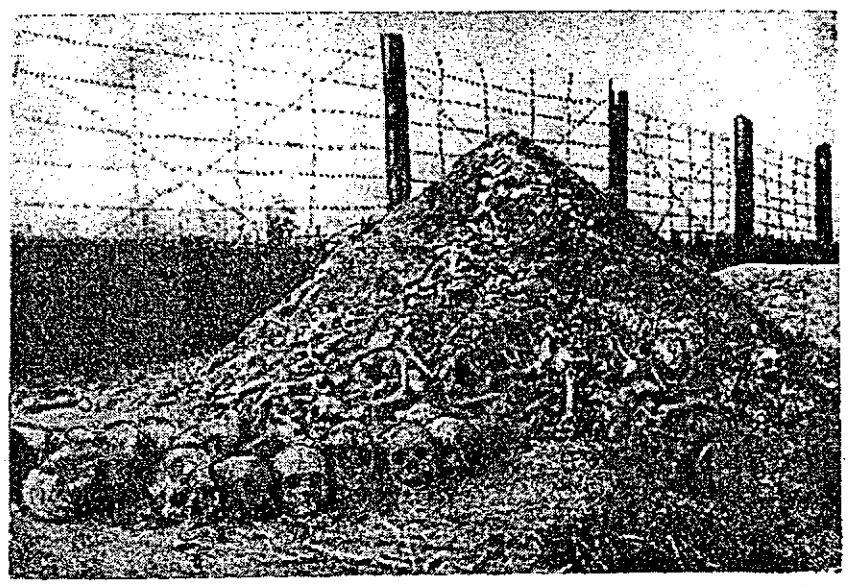

46. Kaunas. IX-as fortas. Kaukolių pylimas.

47. Nacių aukos.

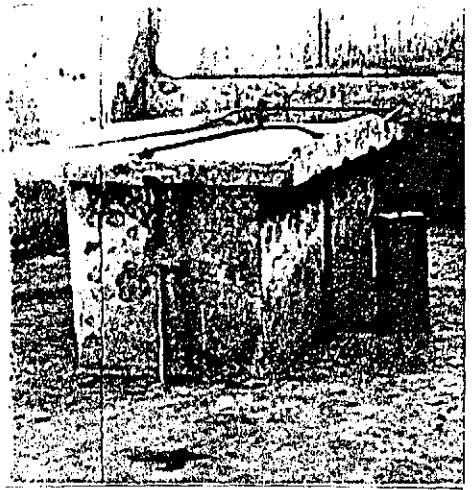

48. Dachau koncentracijos stovykla. Betoninis statinys, skirtas kaulams smulkinti.

49. Osvencimo koncentracijos stovykla. Dėžutės nuo dujų, į kurias vėliau pilami kalinių pelenai, kurie siunčiami mirusiųjų artimiesiems. Kaliniai šias dėžutes vadino „urnomis".

51. Dachau koncentracijos stovykla. Kalinių griaučiai,

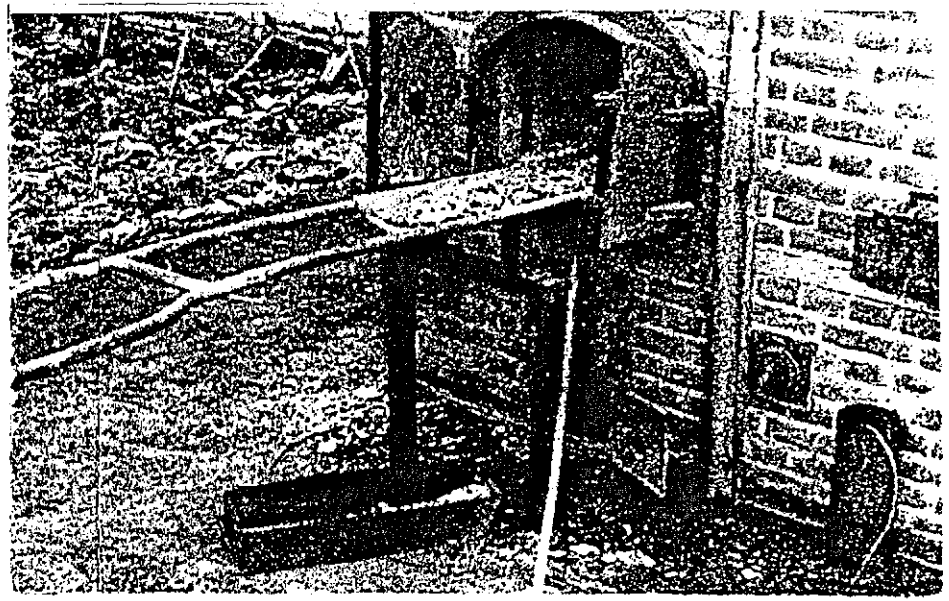

50. Dachau koncentracijos stovykla. Senas

54. Kaunas. Laisvės alėja. Pirmosios nacių aukos.

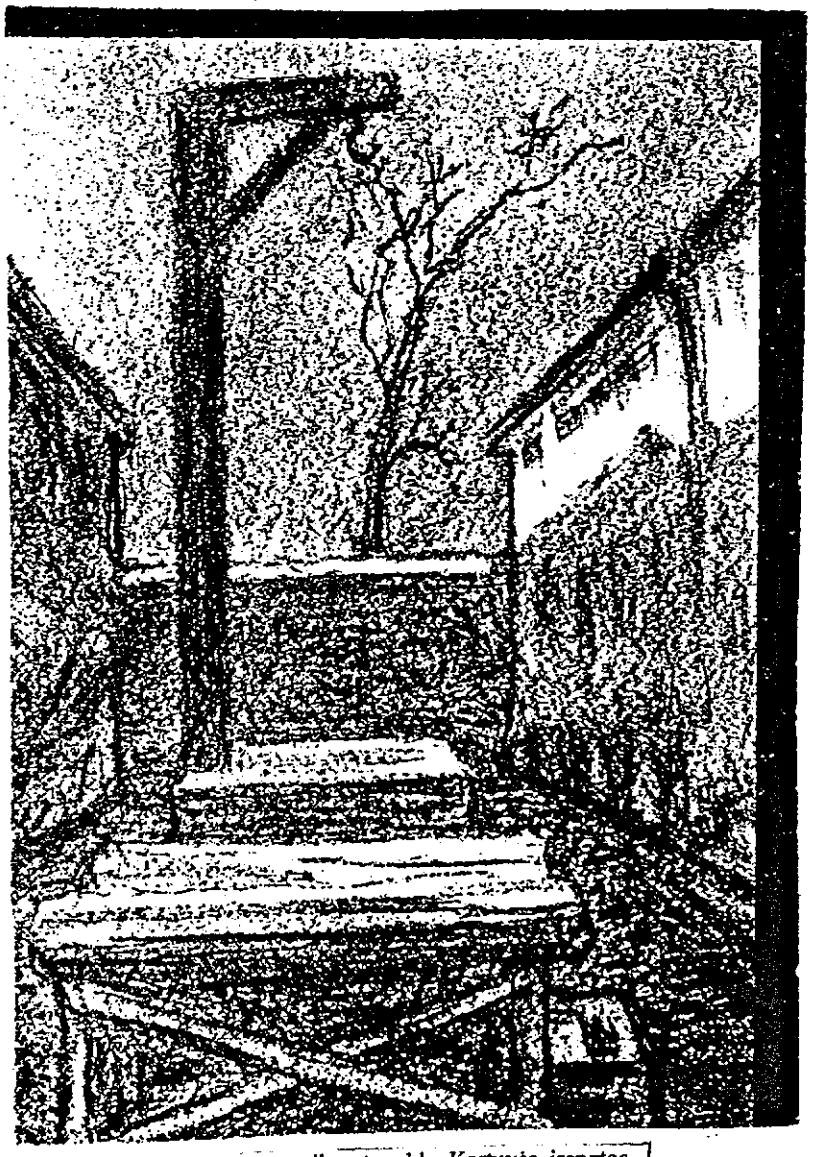

55. Dachau koncentracijos stovykla. Kartuvės, įrengtos aikštėje tarp kalėjimo ir komendatūros.

56. Osvencimo koncentracijos stovykla. Nežinomo autoriaus piešinys. Nešami kalinių plaukų maišai.

57. Osvencimo koncentracijos stovykla. Nežinomo autoriaus piešinys. Vykdoma bausmė. Norėta pavaizduoti griežtą tvarką stovykloje – rykštė turi savo numerį.

58. Osvencimo koncentracijos stovykla. Stovyklą juosianti dviejų eilių spygliuota tvora, kuria teka elektra.

52. Osvencimo koncentracijos stovykla. Nežinomo autoriaus piešinys. Valgantis kalinys.

53. Dachau koncentracijos stovykla. Kalinys vežamas į tyrimų stotį bandymams.

59. Osvencimo koncentracijos stovykla. Nežinomo autoriaus piešinys. Norima pavaizduoti kalinio rankas. Kairėje rankoje mažas gabalėlis duonos.

60. Dachau koncentracijos stovykla. Brangenybės, pinigai, nuotraukos ir kiti kalinių daiktai, rasti po išlaisvinimo.

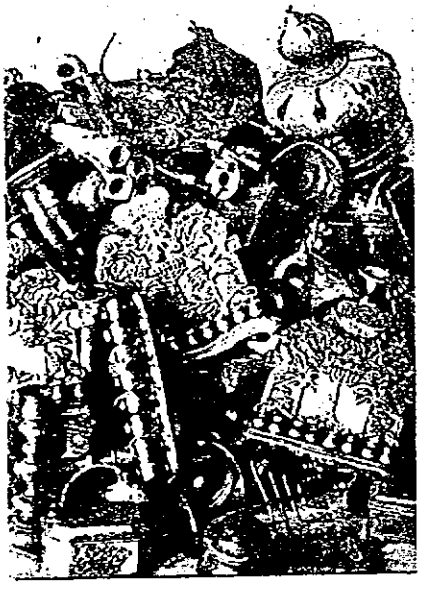

61, 62. Dachau koncentracijos stovykla. Brangenybės, pinigai, nuotraukos ir kiti kalinių daiktai, rasti po išlaisvinimo.

63. Dachau koncentracijos stovykla. Rabinas ir kunigas nužudomi, kai atsisako pakeisti tikėjimą. Šio nusikaltimo liudytojai buvo dauguma stovyklos kalinių.

Stovyklos apsaugos vadovas, vyresnysis puolimo vadovas – Anton Thumann.

Prižiūrėtoja – Hermine Braunsteiner.

Prižiūrėtoja – Hildegard Lächert.

Prižiūrėtoja – Luise Danz.

Vyresniojo prižiūrėtoja – Else Ehrich.

Pagrindinis puolimo vadovas – dr Max Blanke.

Vyresnysis puolimo vadovas – dr Heinrich Rindfleisch.

Grįžęs iš mirties lagerių Moisiejus Preisas aplankė gimtuosius namus. Gaila, naujieji šeimininkai jo nenorėjo net įleisti į vidų.

1946-ųjų nuotr.

Šitas katiliukas buvo nuolatinis palydovas per visus ilgus M.Preiso buvimo lageriuose metus.

M.Preisas praėjo konclagerių pragarą.

Turinys :

Į gyvenimą – per mirties lagerius.....1 – 7

Priedai .....8 – 31